

Streszczenie

Podjęta w dysertacji problematyka dotyczy kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w liceach ogólnokształcących. Zainteresowanie podjętą tematyką wynika z przekonania autorki, że technologie informacyjno-komunikacyjne stają się ważnym, a wręcz nieodzownym elementem współczesnej edukacji. Niemal wszystkie dziedziny życia zmieniają się pod wpływem lawinowego rozwoju nowoczesnych technologii, w tym praca, organizacja życia, komunikacja a także edukacja. Stosowanie tych technologii w edukacji wzbudza nadal wiele kontrowersji w świecie nauki, jednak da się zauważyć, że podyktowane są one głównie troską o zachowanie jakości kształcenia oraz potrzebę upodmiotowienia współczesnego człowieka, który myśli twórczo i działa kreatywnie.⁵⁵³ Wprowadzaniu nowych technologii do edukacji towarzyszyły obawy o utratę dotychczasowej pozycji nauczyciela. Dokonujące się zmiany pokazały jednak, że role współczesnego nauczyciela podlegają zmianom, przy czym jego znaczenie nie tylko nie maleje, lecz wzrasta. Nauczyciel zdobywa stale nowe kompetencje, aktualizuje swoje umiejętności warsztatowe, aby móc pełnić rolę współczesnego nauczyciela-przewodnika w świecie zdominowanym przez informacje. Do nowych kompetencji zaliczane są kompetencje w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych będące przedmiotem przedłożonej dysertacji. Pod wpływem rozwoju technologii powstawały liczne pojęcia dla określenia młodego pokolenia, czyli pokolenia, dla którego nowe technologie są naturalnym środowiskiem dorastania. Największy rozgłos zdobyło określenie *pokolenie cyfrowych tubylców (digital natives)* dla ludzi urodzonych po 1980, które sugerowało ich doskonałą, niemal intuicyjną umiejętność wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych.⁵⁵⁴ Czas pokazał jednak, że wykorzystywanie tych mediów przez młode pokolenie było dość ograniczone, albowiem ze względu na *społecznościowy charakter nowych mediów*⁵⁵⁵ dominuje ich wykorzystanie głównie dla celów rozrywkowych i komunikacyjnych⁵⁵⁶, co nie doprowadziło automatycznie do hieglęgo stosowania nowych mediów dla celów edukacyjnych. Nowym impulsem dla postrzegania stosowania technologii

⁵⁵³ B. Siemieniecki, *Edukacja humanistyczna w dobie komputerów*, <http://www.ped.uni.torun.pl/ztk/a3.htm>, s. 5, dostęp dnia 25.05.2016

⁵⁵⁴ M. Prensky, *Digital natives. digital immigrants. On the Horizon*, MCB University Press, Vol.9 No. 5, 2001, s. 1-2

⁵⁵⁵ J. Morbitzer, *O istocie medialności młodego pokolenia*, NEODIGMATA 33/34, Poznań 2011-2012, s. 134

⁵⁵⁶ D. Batorski, A. Płoszaj, *Diagnoza i rekomendacje w obszarze kompetencji cyfrowych społeczeństwa i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu w kontekście zaprogramowania wsparcia w latach 2014-2020*, Warszawa 2012, s. 10-11

informacyjno-komunikacyjnych w edukacji stało się wprowadzenie do dyskursu pojęcia *cyfrowej mądrości (Digital Wisdom)*⁵⁵⁷, dla nazwania kompetencji w zakresie dokonywania właściwej oceny zasadności stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych, jak również rozszerzanie aktywności poznawczej poprzez właściwe wykorzystywanie tych technologii. Zdaniem autorki pojęcie to pokazuje, jak wiele wysiłku wymaga mądre wykorzystywanie tych technologii zarówno od nauczycieli jak i ich uczniów. Wykorzystywanie nowych technologii w szkole nie sprowadza się zatem do skierowania wszelkich działań nauczycielskich na techniczne aspekty ich użycia podczas realizacji procesu kształcenia. Wręcz przeciwnie – wszelkie działania powinny być oparte na głębokiej refleksji i krytycznym stosunku do technologii informacyjno-komunikacyjnych i te wartości powinny znajdować się na pierwszym planie przy wykorzystywaniu tych technologii we wszelkich działaniach pedagogicznych.⁵⁵⁸ Autorka żywi nadzieję, że rozumienie *cyfrowej mądrości* w kontekście kompetencji w zakresie stosowania TIK w edukacji pozwoli wielu nauczycielom na pokonanie lęku czy wręcz niechęci wobec wprowadzenia nauczania i uczenia się w oparciu o potencjał tych technologii.⁵⁵⁹ W zaistniałej sytuacji nie bez znaczenia są oczekiwania młodego pokolenia wobec sposobów kształcenia. Skoro nowe technologie znacząco zmieniają młode pokolenie, oczekujące od szkoły oferty gwarantującej rozwijanie pasji oraz kształcenie umiejętności gwarantujących prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym, nie mogą i nie powinny być one ignorowane w pracy nauczyciela. Konsekwencją takiego rozumowania jest przekonanie, że szkoła, w której uczniowie mają szansę podjęcia aktywności poznawczej poprzez wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych, przestanie być dla ucznia miejscem archaicznym, czyli odległym od jego życia pozaszkolnego, spowolnionym, czy wręcz nudnym.⁵⁶⁰ Autorka wyraża nadzieję, że przemyślane działania nauczycieli oparte na wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych mogą zapobiec pogłębianiu się dystansu pomiędzy rzeczywistością młodego pokolenia osadzonego w świecie mediów społecznościowych a tradycyjnie rozumianą rzeczywistością edukacyjną. W omawianym kontekście ważne jest, *kogo* kształci współczesne liceum ogólnokształcące oraz w

⁵⁵⁷ M. Prensky, *from Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom*, [w:] *E-Journal Innovate*. Article 1, Vol. 5, 2009, s. 3

⁵⁵⁸ J. Morbitzer, *O niektórych mitach edukacji wspieranej komputerowo*, [w:] *Konspekt*, Kraków, grudzień 2002, s. 3-4

⁵⁵⁹ E. Perzycka, *Struktura i dynamika kompetencji informacyjnych nauczyciela w społeczeństwie sieciowym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, s. 26-28

⁵⁶⁰ U. Buse, F. Ehlers, Ö. Gezer, Ch. Luz, D. Neufeld, M. Schlak, *Der Feind in meiner Hand*, *Der Spiegel*, nr 32/6.8.2016, s. 52-54

jaki sposób ma to robić,⁵⁶¹ aby przygotować młode pokolenie do prawidłowego funkcjonowania we współczesnym świecie, nie pomijając aspektu zachowania przyjętego systemu wartości i postaw.⁵⁶²

Z uwagi na niebagatelne znaczenie zmian zachodzących we współczesnej edukacji pod wpływem technologii informacyjno-komunikacyjnych, dotyczących przede wszystkim miejsca nauczyciela w procesie kształcenia, za przedmiot badań przyjęłam *Kompetencje nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w liceach ogólnokształcących*.

Celem teoretycznym jest opracowanie modelu kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w liceach ogólnokształcących. Celem poznawczym jest próba rozpoznania i opisanie kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania TIK w liceach ogólnokształcących.

Celem praktycznym jest próba wyłonienia wniosków dotyczących potrzeb nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania TIK, które mogłyby okazać się pomocne nie tylko dla samych nauczycieli, lecz również dyrektorów szkół i ośrodków szkoleniowych przy konstruowaniu szkoleń w tym zakresie a także dla badaczy i innych zainteresowanych podjętą problematyką osób.

Przedłożona praca składa się ze wstępu oraz dziewięciu rozdziałów. We wstępie zaprezentowano różne poglądy naukowców na kwestię zagospodarowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w działaniach edukacyjnych, przy czym autorka zadbała o to, aby nie zabrakło ani głosów sceptyków ani entuzjastów. Przywołano liczne programy rządowe poświęcone cyfryzacji polskich szkół, aby w ten sposób pokazać zarazem aktualność jak i dosniosłość poruszanej w pracy problematyki. Nie zabrakło próby wyjaśnienia dychotomii społecznej wynikającej z odmiennych sposobów funkcjonowania pokoleń (*Digital Natives* i *Digital Immigrants*) oraz pokazania, że dychotomia ta w edukacji może zostać pokonana za sprawą *cyfrowej mądrości* (*Digital Wisdom*) ze względu na niejako równy start uczniów i nauczycieli w podejmowaniu wysiłków zagospodarowania TIK dla celów edukacyjnych. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Tło zagospodarowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji* dokonano charakterystyki tych technologii oraz przeanalizowano kontekst społeczno-ekonomiczny ze szczególnym uwzględnieniem roli TIK w zmianie sposobu

⁵⁶¹ J. Morbitzer, *Ekspertyza dotycząca zmian w sposobie uczenia się osób urodzonych po 1990r. (pokolenie C, pokolenie homo mediens) z uwzględnieniem rekomendacji dotyczących dostosowania metod i treści nauczania, w szczególności e-podręczników, do potrzeb i sposobu uczenia się współczesnych uczniów oraz wyzwań wynikających z rozwoju technologii informacyjnych*. Ośrodek Wspierania Edukacji, Warszawa 2013, s.7-8

⁵⁶² A. Bogaj, *Kształcenie ogólne. Między tradycją a ponowoczesnością*. IBE, Warszawa 2000, s. 46-48

komunikowania oraz ich udziału w kształtowaniu funkcjonowania współczesnego społeczeństwa. Nie pominięto wyników najnowszych badań i diagnoz społecznych dotyczących wpływu technologii na życie m.in. polskiego społeczeństwa. Podrozdział trzeci poświęcony został pedagogicznemu ujęciu wykorzystania TIK w edukacji na tle zachodzących współcześnie przemian w odniesieniu do teorii, ze szczególnym uwzględnieniem założeń dydaktyki.

Oprócz literatury polskojęzycznej nie zabrakło przykładów z literatury niemieckojęzycznej, co wynika poniekąd z zainteresowań autorki oraz przede wszystkim z faktu, że praca poświęcona jest nauczycielom języka niemieckiego. Podrozdział czwarty poświęcony został nowym rolom nauczyciela w społeczeństwie informacyjnym, w którym nie pominięto aspektu nowej *kultury uczenia się* oraz reorientacji ról nauczycielskich głównie na podstawie literatury polsko- i niemieckojęzycznej. Nie zabrakło odniesień do *standardów przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i informatyki z 2003*⁵⁶³ oraz *standardów przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i komunikacyjnej z 2010*.⁵⁶⁴ Celem autorki była próba zaprezentowania różnych stanowisk dotyczących funkcjonowania szkoły i nauczyciela, aby pokazać jak dotychczasowe środowisko powoli przekształca się ze środowiska nauczania w środowisko uczenia się pod wpływem wymogów, jakie stoją przed każdym obywatelem, aby mógł właściwie funkcjonować w społeczeństwie informacyjnym.

Rozdział drugi, zatytułowany *Edukacyjne zastosowania TIK w świetle teorii uczenia*, poświęcony został próbie odpowiedzi na pytanie o sposób przekazywania wiedzy i wartości oraz rozwijanie umiejętności z perspektywy teorii uczenia oraz o miejsce dla stosowania TIK w procesie kształcenia. Analiza literatury skierowała uwagę autorki na zagadnienia związane z potencjałem technologii informacyjno-komunikacyjnych i sposobach skorelowania założeń poszczególnych teorii z praktyką ich stosowania. Kolejne cztery podrozdziały prezentują behawiorystyczne, kognitywistyczne, konstruktywistyczne oraz konektywistyczne podejście do stosowania TIK w procesach kształcenia. Autorka przedstawiła liczne zestawienia tabelaryczne⁵⁶⁵ oraz rysunki obrazujące miejsce TIK w działaniach edukacyjnych w ujęciu różnych autorów. Materiał ten może stać się impulsem do tworzenia koncepcji metodyczno-dydaktycznych wykorzystania TIK w nauce języka niemieckiego w szkole i poza nią. Nie

⁵⁶³ opracowane przez Radę ds. Edukacji Informatycznej i Edukacji Medialnej przy MENiS, 2003

⁵⁶⁴ opracowane przez Polskie Towarzystwo Informatyczne, 2010

⁵⁶⁵ L. Issing, *Informationen und Lernen mit Multimedia und Internet. Lehrbuch für Unterricht und Praxis*. Belz, Weinheim 2002, s. 155-157

zabrakło przedstawienia roli nauczyciela z punktu widzenia każdej z tych teorii.⁵⁶⁶ Interesująca jest swoista ewolucja ról nauczycielskich z perspektywy poszczególnych teorii: od nauczyciela przedstawiającego wiedzę, poprzez coacha wspólnie odkrywającego wiedzę po mentora wspierającego uczenie się w oparciu o sieć. Istotny dla odkrycia potencjału edukacyjnego TIK wydaje się być podział procesów uczenia się w ujęciu poszczególnych teorii: na te sterowane z zewnątrz i sterowane samodzielnie. Wykazano, że każda teoria uczenia się dostrzega potencjał TIK, natomiast szczególnie obiecujące wydaje się ich stosowanie w ujęciu konstruktywizmu. Nie zabrakło próby analizy teorii konektywizmu, która zakłada uczenie się poprzez połączenie, czyli w społecznościach uczących się, a zatem wszelkie procesy uczenia się i nauczania odbywają się w sieci i w oparciu o sieć.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Dydaktyczne rozwiązania stosowania TIK w nauczaniu i uczeniu się języka niemieckiego w liceach ogólnokształcących* dotyczy szerokiej, złożonej i dynamicznie rozwijającej się dziedziny nauki, jaką jest dydaktyka szczegółowa języka niemieckiego oraz metodyka uczenia się i nauczania z użyciem TIK. Celem tego rozdziału było przedstawienie trendów rozwoju metod w ujęciu historycznym po to, aby dostrzec różnice i podobieństwa do metod tworzonych pod wpływem najnowszych odkryć w dziedzinie neurobiologii i na tym tle przedstawić możliwości zastosowania TIK. W myśl zasady głoszonej przez Manfreda Spitzera, że mózg ucznia jest polem działalności nauczyciela⁵⁶⁷ autorka dokonała próby analizy zaleceń nowej dziedziny nauki, jaką jest neurodydaktyka, rozwijającej się przede wszystkim pod wpływem odkryć dokonywanych na gruncie neurobiologii. Wynikiem tych badań poświęcono miejsce w podrozdziale trzecim.

Celem rozdziału czwartego było dokonanie konceptualizacji kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania TIK w liceach ogólnokształcących. W tym celu dokonano analizy literatury polsko- i niemieckojęzycznej poświęconej źródłom definiowania tych kompetencji a także dokonano próby analizy istniejących modeli kompetencji cyfrowych nauczycieli na przykładzie UNICEF, Polski oraz Austrii. Wiele miejsca poświęcono propozycjom standardów w Polsce, zaproponowanych przez Macieja Marka Sysłę i jego zespół w roku 2003 oraz 2010, pod wpływem których projektowałam badania własne. Istotne z punktu projektowania badań własnych były wnioski płynące z najnowszych badań nad stanem kompetencji prowadzonych m.in. przez austriackich badaczy Gerharda Brandhofera oraz Petera Micheuz, z których wynika, że tradycyjne formy prowadzenia lekcji dominują nad lekcjami z

⁵⁶⁶ A. M. Kuhlmann, W. Sauter, *Innovative Lernsysteme. Kompetenzentwicklung mit Blended Learning und Social Software*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2008, s. 43-45

⁵⁶⁷ M. Spitzer, *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 175

wykorzystaniem TIK, wśród nauczycieli panuje sceptyczna postawa w stosunku do stosowania TIK, co wynika poniekąd z braku czasu wielu nauczycieli na zdobywanie nowych umiejętności. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy naukowcy ci upatrują w fakcie, że w zestawie wymaganych od nauczycieli kompetencji stosowanie TIK nie jest obligatoryjne, a co za tym idzie brak jest zewnętrznego przymusu zajmowania się nimi.⁵⁶⁸ Wnioski płynące z tych badań znalazły odbicie w moich badaniach.

W rozdziale piątym przedstawione zostały metodologiczne podstawy badań. Na podstawie analizy literatury odnoszącej się do prowadzenia badań pedagogicznych wybrano strategię badań. W wyniku pogłębionej analizy literatury sformułowany został problem badawczy (*Jaki jest stan kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania TIK w liceach ogólnokształcących w ich opinii?*) oraz grupa problemów szczegółowych. Sformułowanie problemu badawczego w postaci problemu diagnostycznego spowodowało konieczność wyróżnienia w nim zmiennej globalnej oraz zmiennych szczegółowych. Następnie sformulowano dwie grupy wskaźników zmiennych, którymi są wypowiedzi nauczycieli języka niemieckiego podczas samooceny kompetencji wyrażone w formie pisemnej i ustnej na pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu oraz samoocena własnych kompetencji wyrażona w formie pisemnej odpowiedzi na pytania zamknięte zawarte w kwestionariuszu ankiety. Biorąc pod uwagę problematykę badań, zastosowano dobór celowy grupy biorących udział w badaniu. W badaniach udział wzięli nauczyciele języka niemieckiego pracujący w liceach ogólnokształcących współpracujący w charakterze egzaminatorów pisemnego egzaminu maturalnego z języka niemieckiego z Okręgową Komisją Egzaminacyjną w Poznaniu. W badaniach wzięło udział 253 nauczycieli egzaminatorów.

Rozdziały szósty, siódmy oraz ósmy poświęcono sprawozdaniu z badań obejmujących stan kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w liceach ogólnokształcących w obrębie poszczególnych problemów badawczych. W rozdziale szóstym zaprezentowano wyniki dotyczące kompetencji nauczycieli w zakresie posługiwania się terminologią, sprzętem, oprogramowaniem i metodami TIK w ich opinii. Rozdział siódmy poświęcono analizie wyników badań dotyczących stanu kompetencji nauczycieli języka niemieckiego w zakresie stosowania TIK jako części warsztatu pracy dydaktycznej, natomiast rozdział ósmy jest sprawozdaniem z badań obejmującymi stan kompetencji nauczycieli w zakresie aspektów prawnych, etycznych i społecznych w dostępie do TIK. We wszystkich rozdziałach sprawozdawczych przedstawione zostały tabelarycznie oraz za pomocą rysunków

⁵⁶⁸ G. Brandhofer, P. Micheuz, *Digitale Bildung für österreichische Lehrerschaft*. [w:] *Beiträge zur Lehrerbildung*, 29(2), 2011, s. 92-96

zadeklarowane przez nauczycieli poziomy nasilenia poszczególnych kompetencji w badanym obszarze oraz zaprezentowane wypowiedzi zebrane w wyniku przeprowadzonych wywiadów. Dodatkowo, dla uzyskania bardziej szczegółowego obrazu wycinka badanej rzeczywistości dokonano obliczeń odchyłeń standardowych w ramach poszczególnych grup awansu zawodowego nauczycieli, co może okazać się pomocne przy konstruowaniu szkoleń adresowanych do nauczycieli języka niemieckiego.

W rozdziale dziewiątym będącym podsumowaniem pracy opisano rozpoznane poziomy nasilenia kompetencji będących przedmiotem badań oraz dokonano próby analizy wypowiedzi nauczycieli zebranych w twyniku przeprowadzonych badań. Na końcu przedstawiłam wnioski ogólne płynące z badań kierowanych pod adresem nauczycieli oraz osób zainteresowanych poruszoną w dysertacji problematyką.